

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาหลักการและเหตุผล

การเปลี่ยนแปลงและการพัฒนาประเทศในบริบทของสังคมไทยทั้งทางเศรษฐกิจและสังคม ได้ดำเนินไปอย่างรวดเร็ว ทำให้เกิดการก้าวกระโดดจากสังคมเกษตรกรรมไปสู่สังคมอุตสาหกรรม มีความสัมพันธ์กันกับอัตราการเจริญเติบโตของประชากร และการขยายตัวของสังคมเมือง ซึ่งนำไปสู่การพัฒนาในด้านต่างๆ มากมาย ไม่ว่าจะเป็นด้านสาธารณสุข โภชนา ด้านสุขภาพ ด้านการศึกษา และอื่นๆ แต่ในขณะเดียวกันการขยายตัวของเขตเมืองก็นำมาซึ่งปัญหาหลายประการ โดยปัญหาที่สำคัญประการหนึ่ง คือปัญหาขยะ ในขณะที่กระบวนการจัดการขยะในปัจจุบันยังไม่สามารถพัฒนาให้เท่าทันกับปริมาณขยะที่เพิ่มสูงขึ้นได้ จึงนับว่าเป็นวาระเร่งด่วนที่ต้องปรับปรุงพัฒนากระบวนการจัดการขยะก่อนที่ปัญหาจะลุกลามไปมากกว่านี้

ปริมาณขยะในประเทศไทยเพิ่มขึ้นทุกปี ตามอัตราการขยายตัวของประชากร โดยเฉพาะท้องถิ่นที่บริหารจัดการในรูปแบบองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เช่นเทศบาลและเขตเมืองใหญ่ ซึ่งมีปริมาณขยะจากภาคอุตสาหกรรมและครัวเรือน ปริมาณขยะมูลฝอยยังคงเพิ่มขึ้นทุกปี โดยในปี 2554 มีปริมาณขยะมูลฝอยทั่วประเทศ ประมาณ 16 ล้านตัน หรือวันละ 43,800 ตัน เพิ่มขึ้น 0.84 ล้านตัน หรือร้อยละ 5.5 ตามการขยายตัวของชุมชนและประชากรที่เพิ่มขึ้น ดังนั้นปัญหาขยะมูลฝอยจึงกลายเป็นปัญหาที่สำคัญประการหนึ่งที่ต้องการแก้ไขอย่างเร่งด่วนเพื่อควบคุมและลดปริมาณลงให้ได้ ซึ่งกรมควบคุมมลพิษ กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ได้ตระหนักถึงความสำคัญ โดยบรรจุเป็นนโยบายเร่งด่วนในแผนปฏิบัติการ 1 ปี กรมควบคุมมลพิษ พ.ศ. 2555-2558 ในกลยุทธ์ ลดมลพิษทางอากาศ ขยะ น้ำเสีย กลิ่น และเสียงที่เกิดจากการผลิตและการบริโภค

การพัฒนาของประเทศไทยที่ผ่านมา ได้เน้นการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจ อุตสาหกรรมและโครงสร้างพื้นฐานเป็นสำคัญ แต่สภาพทางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว ซึ่งแสดงให้เห็นถึงปัญหาทางสังคมต่างๆ มากมาย และในขณะเดียวกันก็เกิดผลกระทบทางด้านสิ่งแวดล้อมที่ตามมาโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ปัจจุบันปัญหาขยะมูลฝอยได้เพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ ซึ่งอาจมีสาเหตุมาจากการขาดระบบการจัดการที่ดี การขาดพื้นที่รองรับปริมาณขยะ รวมถึงการขาดจิตสำนึก ทำให้พฤติกรรมทิ้งขยะไม่มีการคัดแยกขยะก่อนทิ้ง ไม่มีการนำขยะมาใช้ประโยชน์ใหม่ โดยเฉพาะในชุมชนเมือง ปริมาณขยะมูลฝอยเพิ่มขึ้นอย่างมาก และในปี 2552 ขยะมูลฝอยมีมากกว่า 15.03 ล้านตัน ทั่วประเทศ หรือคิดเฉลี่ยวันละ 41,410 ตัน/วัน (กรมควบคุมมลพิษ, 2553: 12) และเมื่อเปรียบเทียบกับปริมาณขยะเมื่อ 10 ปี ที่ผ่านมาในปี 2542 มีขยะเกิดขึ้นทั่วประเทศ 13.93 ล้านตันหรือคิดเฉลี่ยวันละ 38,170 ตัน/วัน จะเห็นว่ามีปริมาณขยะเพิ่มขึ้นจาก 10 ปี ที่แล้วอย่างมาก (กรมควบคุมมลพิษ, 2553: 1) และพบว่ามีการนำขยะมูลฝอยชุมชนกลับมาใช้ประโยชน์ใหม่ประมาณ 3.03 ล้านตัน ซึ่งมีปริมาณที่ค่อนข้างต่ำ เมื่อเทียบกับปริมาณมูลฝอยที่เกิดขึ้น และมีแนวโน้มที่จะเพิ่มขึ้นทุกปี จำนวนประชากรที่เพิ่มมากขึ้นส่งผลต่อปริมาณขยะมูลฝอยที่เพิ่มขึ้น จึงส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตของคนในสังคม รวมถึงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมแล้วนั้น ยังส่งผลกระทบต่อทัศนียภาพที่ไม่สวยงาม และไม่เป็นระเบียบ แม้ว่าจะมีการจัดการขยะจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องก็ตาม

แต่ก็ยังไม่สามารถแก้ปัญหาได้อย่างตรงจุด ไม่ว่าจะเป็นปัญหากลิ่นเหม็นรบกวน เป็นแหล่งกำเนิดของเชื้อโรค และพาหะนำโรคต่างๆ ที่ส่งผลต่อสุขภาพอนามัยของประชาชนแต่อย่างไรก็ตามการจัดการขยะมูลฝอยให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุดนั้น จะต้องอาศัยองค์ความรู้ที่เป็นระบบเพื่อให้มีแนวทางในการแก้ไขปรับปรุงที่ถูกต้องตามหลักวิชาการ และสามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้อย่างกว้างขวางในบริบทต่างๆ ซึ่งผู้วิจัยได้ใช้กรณีศึกษาโรงเรียนบ้านเข็กน้อย ในการกำกับดูแลของขององค์การบริหารส่วนตำบลเข็กน้อยถือเป็นแนวทางการศึกษาเบื้องต้นโดยการจัดการขยะฐานศูนย์ เป็นอีกแนวคิดและยุทธวิธีในการบริหารจัดการเศษวัสดุเหลือใช้ ที่ทางเทศบาลดังกล่าวได้เลือกเอามาเป็นแนวทางเพื่อจัดการกับปัญหาขยะที่เกิดขึ้น ประกอบกับการอาศัยการมีส่วนร่วมจากภาคประชาสังคมในการร่วมกันหาทางออกเพื่อแก้ไขปัญหาขยะที่เกิดขึ้น โดยทางเทศบาลได้เริ่มจากการศึกษาความเป็นไปได้ และทิศทางของการไหลเวียนของเศษวัสดุเหลือใช้ของแต่ละวันในระดับโรงเรียน ครูเรือนและชุมชนนำไปสู่การบริหารจัดการเพื่อให้เกิดผลลัพธ์ที่เกิดประโยชน์ มีความคุ้มค่า และเป็นแนวทางของการจัดการขยะต้นทาง กลางทาง ปลายทาง ซึ่งหมายถึง กระบวนการที่ทำให้มีปริมาณขยะเกิดขึ้นและให้เหลือเศษวัสดุที่จะต้องส่งกา จัดให้เหลือน้อยที่สุดโดยการศึกษารั้วนี้ ผู้วิจัยเน้นการจัดการขยะต้นทางเป็นสำคัญ ประกอบด้วย การลดใช้ถุงพลาสติก/โฟม (Reduce) การใช้ซ้ำ (Reuse) และการคัดแยกขยะ (Solid Waste Separation) (กรมควบคุมมลพิษ, 2547: 17) โดยเริ่มจากการคัดแยกขยะแล้วนำขยะที่คัดแยกแต่ละชนิดไปใช้ประโยชน์ และเข้าสู่ขั้นตอนของการจัดการกลางทาง โดยจัดตั้งธนาคารขยะขึ้นซึ่งผู้ศึกษาได้ทำการถ่ายทอดองค์ความรู้ด้านการลดการเกิดขยะ การนำกลับมาใช้ซ้ำ การคัดแยกขยะ และดำเนินกิจกรรมในเชิงสร้างสรรค์เพื่อให้มีการจัดการขยะที่เริ่มต้นจากโรงเรียนโดยมุ่งเน้นการใช้ประโยชน์จากขยะก่อนการกำจัด และมุ่งส่งเสริมการบริโภคสินค้าที่ไม่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม เช่น โฟม ขวดพลาสติกต่างๆ การสร้างสภาพแวดล้อมที่ดี เพื่อการลดปัญหาด้านพื้นที่ทิ้งขยะ รวมถึงการรณรงค์ประชาสัมพันธ์เพื่อปลูกฝังทัศนคติ และสร้างค่านิยมให้นักเรียน และอาจารย์เพื่อนำความรู้สู่ชุมชน ในการรักษาความสะอาดโดยมุ่งสร้างทีมขับเคลื่อนจากบุคคลในโรงเรียน เช่น นักเรียน นักการภารโรง ซึ่งกลุ่มคนเหล่านี้มีศักยภาพในการสร้างประโยชน์ด้านการจัดการขยะได้เป็นอย่างดี แต่ขาดความรู้และโอกาสในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ การจัดการขยะมูลฝอยที่ยังขาดระบบการจัดการที่เหมาะสม ประกอบกับข้อจำกัดทางด้านบริเวณพื้นที่ทิ้งขยะมูลฝอยที่จำกัด และไม่มีมาตรการและข้อกำหนดที่ชัดเจนสำหรับการดำเนินการเพื่อสานต่อนโยบายให้กับผู้บริหารและผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องโดยตรง รวมถึงการขาดแรงจูงใจในการจัดการขยะมูลฝอยไม่ที่จะเป็นการคัดแยกขยะก่อนทิ้ง การนำกลับมาใช้ซ้ำ ตลอดจนอุปสรรคที่อำนวยความสะดวกโดยเฉพาะถึงขยะที่ไม่มีการแบ่งแยกประเภทสำหรับขยะแต่ละประเภท สภาพปัญหาดังกล่าวข้างต้นเป็นสิ่งที่ยังรอการแก้ไขปรับปรุงจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อให้เกิดการจัดการขยะมูลฝอยให้มีประสิทธิภาพสูงสุด

ปัจจุบันในพื้นที่เข็กน้อยมีการขยายตัวของชุมชนจะมีจำนวนประชากรเพิ่มมากขึ้น ปริมาณขยะมูลฝอยก็เพิ่มขึ้นเป็นเงาตามตัว จากการที่ขยะมูลฝอยมีปริมาณเพิ่มมากขึ้น และการจัดเก็บหรือการจัดการขยะมูลฝอย ไม่สามารถรับมือกับจำนวนขยะมูลฝอยที่ตกค้าง ทำให้ขยะมูลฝอยเป็นปัญหาที่มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม ทั้งสภาพภูมิทัศน์ (ดินเสีย และน้ำเสีย) และสุขภาพอนามัยของประชาชน การจัดการขยะจึงเป็นปัญหาสำคัญอย่างหนึ่งที่ต้องการการแก้ไข

อำเภอเขาค้อเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญของจังหวัดเพชรบูรณ์ มีนักท่องเที่ยวมาท่องเที่ยวติดอันดับ 1 ใน 10 ของประเทศไทย โดยมีเม็ดเงินจากนักท่องเที่ยวเข้ามาเป็นจำนวนมาก มีที่พักสำหรับบริการนักท่องเที่ยวเป็น

จำนวนมากเช่นกัน ซึ่งจากการเป็นเมืองการท่องเที่ยวทำให้เกิดขยะมูลฝอยสะสมในพื้นที่อำเภอเขาค้อ ประมาณ 2,500 ตัน/ปี ซึ่งการจัดการขยะในปัจจุบันยังไม่มีจัดการที่เป็นรูปแบบที่ชัดเจน ส่งผลให้แต่ละตำบลของอำเภอเขาค้อเป็นแหล่งขยะที่ไม่ได้กำจัดอย่างถูกวิธีเป็นจำนวนมาก ขณะที่ตำบลเข็กน้อยมีปริมาณขยะประมาณ 7-10 ตัน/วัน ซึ่งถือว่าปริมาณขยะในปริมาณมาก พื้นที่ดังกล่าวยังไม่มีระบบการจัดการขยะที่ได้มาตรฐานและเป็นที่ยอมรับ อันที่จะก่อให้เกิดมลพิษ ส่งผลให้แต่ละตำบลเป็นแหล่งขยะที่ไม่ได้กำจัดอย่างถูกวิธีเป็นจำนวนมาก

ปัจจัยที่ส่งผลให้ชุมชนแก้ไขสภาพปัญหาดังกล่าวได้นั้นต้องอาศัยการสร้างการปลูกฝังร่วมกันภายในชุมชน การสร้างจิตสำนึกให้กับประชาชนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการขยะมูลฝอย โดยการคัดแยกขยะตามประเภท การนำขยะสะอาดมาสร้างสิ่งประดิษฐ์ การนำขยะเปียกมาทำปุ๋ยหมักชีวภาพ การลดปริมาณการใช้บรรจุภัณฑ์ การเลือกใช้วัสดุที่ย่อยสลายง่าย และการทิ้งขยะให้ถูกที่ เป็นต้น ชุมชนจึงต้องการสร้างข้อตกลงหรือสัญญาประชาคมของชุมชนทุกท้องถิ่นทุกหมู่บ้านในการปฏิบัติการบริหารจัดการ ขยะมูลฝอยและการใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมในการจัดการขยะมูลฝอย ให้เป็นแนวทางเดียวกัน

ปัญหาและแนวทางการบริหารจัดการดังกล่าว จึงทำให้เกิดประเด็นในการศึกษาเพื่อพัฒนาการบริหารจัดการขยะ เพื่อนำผลที่ได้มาใช้ประโยชน์ในการลดปริมาณขยะมูลฝอยของชุมชนที่ไม่ทำให้ขยะมูลฝอยมีมลพิษต่อสุขภาพ สิ่งแวดล้อม และลดภาวะ โลกร้อน นักเรียนซึ่งถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของสังคมและเป็นผู้มีการศึกษาซึ่งจะเป็นกลไกสำคัญที่จะก้าวออกไปสู่สังคมในอนาคตและสร้างประโยชน์ต่อการพัฒนาประเทศชาติต่อไป ดังนั้นผู้วิจัยซึ่งเป็นอาจารย์ในมหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงครามจึงมีความสนใจที่จะศึกษาถึงความคิดเห็นและพฤติกรรมการมีส่วนร่วมในการจัดการขยะมูลฝอยของเรียนในโรงเรียนดังกล่าวได้ข้อสรุปถึงที่เป็นประโยชน์ในการจัดการขยะมูลฝอยทั้งภายในโรงเรียนและส่วนรวมต่อไป นักวิจัยจึงเลือกพื้นที่โรงเรียนบ้านเข็กน้อยในการเป็นพื้นที่ในการศึกษาวิจัยในครั้งนี้

สำหรับการวิจัยครั้งนี้ ถือเป็นจัดการขยะเบื้องต้นนับเป็นก้าวแรกต่อการสร้างแรงผลักดันเพื่อการจัดการปัญหาขยะซึ่งการแสวงหาความร่วมมือจากโรงเรียนสามารถวัดผลได้ในเชิงปริมาณ อย่างไรก็ตามในเชิงคุณภาพทัศนคติของกลุ่มนักเรียนกลุ่มขึ้นไปจัดการปลายน้ำ คือขยะต้องมีการคัดแยกอย่างถูกวิธีมีการทิ้งขยะลงถังซึ่งจะต้องสร้างความเข้าใจต่อการจัดการขยะทั้งนี้เมื่อมีการจัดการขยะอย่างถูกต้องแล้วจะทำให้กระบวนการต้นน้ำในระดับนโยบายที่จะต้อง มีความชัดเจนผ่านนโยบายการจัดการขยะของเสียให้เหลือศูนย์หรืออาจริเริ่มนโยบายการรณรงค์คัดแยกขยะในโรงเรียนเสียก่อนซึ่งเป็นพื้นที่นำร่องที่พบว่านักเรียนให้ความสนใจและมีความต้องการในการมีส่วนร่วมอย่างจริงจังในการแก้ไขปัญหาส่วนการจัดการกลางน้ำเป็นสิ่งที่โครงการได้ริเริ่มไว้ดีแล้วแต่จำเป็นต้องเร่งสร้างความร่วมมือจากทุกฝ่ายอย่างจริงจังทั้งภาครัฐเอกชนและประชาชนในพื้นที่ต่อไป

ผู้ศึกษาเล็งเห็นว่าจะจะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งถ้าหากได้มีการศึกษาการจัดการขยะฐานศูนย์ในโรงเรียนบ้านเข็กน้อย อำเภอเขาค้อ จังหวัดเพชรบูรณ์ ซึ่งปัจจุบันในปี 2561 ซึ่งทำการวิจัยในกลุ่มนักเรียนทั้งสิ้น 140 คน อาจารย์ จำนวน 5 คน ผู้นำชุมชน 1 คน เจ้าหน้าที่องค์การบริหารส่วนตำบลเข็กน้อย 3 คน และผู้วิจัย 1 คน การที่ผู้อำนวยการโรงเรียนได้ทราบถึงแนวทางการขับเคลื่อนและการประยุกต์ใช้แนวคิดการจัดการขยะฐานศูนย์ โดยเฉพาะปัญหาทางด้านการจัดการขยะย่อมก่อให้เกิดประโยชน์ในการพัฒนาคุณภาพชีวิต และสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนการสอนได้อย่างมีประสิทธิภาพของนักเรียน และอาจารย์ที่มีบ้านพักอาศัยในโรงเรียนได้อย่างเหมาะสม จึงเป็นเรื่องที่น่าสนใจที่จะศึกษา โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสภาพปัญหาการมีส่วนร่วมในการจัดการ

ขยะของโรงเรียนบ้านเข็กน้อยในเขตพื้นที่รับผิดชอบขององค์การบริหารส่วนตำบลเข็กน้อย เพื่อศึกษาสร้างรูปแบบการมีส่วนร่วมในการจัดการขยะโรงเรียนบ้านเข็กน้อยในเขตพื้นที่รับผิดชอบขององค์การบริหารส่วนตำบลเข็กน้อย นำการจัดการขยะไปประยุกต์ใช้ในการจัดการขยะของโรงเรียน เพื่อวิเคราะห์ปัญหา อุปสรรค และผลสำเร็จของการจัดการขยะในโรงเรียนบ้านเข็กน้อยสำหรับใช้เป็นแนวทางในการปรับปรุงแก้ไขและจัดทำข้อเสนอแนะที่เหมาะสมในการจัดการขยะในชุมชนใกล้เคียงต่อไป ทั้งนี้เพื่อเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงศักยภาพในการจัดการเรียนการสอนควบคู่กับการสร้างจิตสำนึกสาธารณะให้กับนักเรียนซึ่งเป็นการต่อยอดองค์ความรู้ที่ได้จากห้องเรียน และจากการทำงานกิจกรรมเพื่อให้นักเรียนสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในระดับครัวเรือนได้อย่างมีประสิทธิภาพเพื่อก่อให้เกิดประสิทธิผลต่อไป

วัตถุประสงค์และเป้าหมาย

1. ศึกษาสภาพปัญหาการมีส่วนร่วมในการจัดการขยะของโรงเรียนบ้านเข็กน้อย อำเภอเขาค้อ จังหวัดเพชรบูรณ์
2. เพื่อศึกษาสร้างรูปแบบการมีส่วนร่วมในการจัดการขยะโรงเรียนบ้านเข็กน้อย อำเภอเขาค้อ จังหวัดเพชรบูรณ์

กลุ่มเป้าหมายและพื้นที่ดำเนินงาน

ในการศึกษาวิจัยเรื่อง การจัดการขยะอย่างมีส่วนร่วมในองค์การบริหารส่วนตำบลเข็กน้อย ได้ทำการวิจัยในกลุ่มเป้าหมาย ได้แก่ 1. นักเรียน จำนวน 140 คน 2. ผู้นำชุมชน จำนวน 1 คน 3. ครูอาจารย์ จำนวน 5 คน 4. เจ้าหน้าที่องค์การบริหารส่วนตำบลเข็กน้อย จำนวน 3 คน 5. ผู้วิจัย จำนวน 1 คน และพื้นที่ดำเนินงาน ได้แก่ โรงเรียนบ้านเข็กน้อย อำเภอเขาค้อ จังหวัดเพชรบูรณ์

นิยามศัพท์เฉพาะ (ถ้ามี)

การมีส่วนร่วม หมายถึง นักเรียน อาจารย์ และผู้นำชุมชน เข้ามามีบทบาทในการบริหารจัดการขยะในโรงเรียน และร่วมระดมสมองเพื่อมุ่งวางแผนงานการจัดการขยะอย่างมีส่วนร่วมและยั่งยืน โดยดำเนินกิจกรรมด้านการสร้างความตระหนักในการมีส่วนร่วมการจัดการขยะ การติดตามประเมินผล และการตรวจสอบรายงานสภาพปัญหาอุปสรรคที่เกิดขึ้นจากการจัดการขยะในโรงเรียน

ผลที่คาดว่าจะได้รับ

1. นักเรียนและผู้มีส่วนได้ส่วนเสียมีความรู้ความเข้าใจและมีความตระหนักในสถานการณ์ด้านปัญหาขยะของโรงเรียนและชุมชน
2. มีกฎเกณฑ์ กติกา ที่เหมาะสม ที่ทุกฝ่ายเห็นพ้องต้องกัน
3. การบริหารจัดการขยะของโรงเรียนมีประสิทธิภาพสูงขึ้น